

Date: 17th January-2026

IMPROVIZATSIYA SAN'ATI AKTYORLIKDA ERKINLIK VA IJODKORLIK

Zokirov Farxod

Respublika musiqa va san'at texnikumi

Annotatsiya: Ushbu maqolada improvizatsiya san'atining mohiyati, aktyorlik faoliyatidagi o'rni, improvizatsiyaning turlari hamda uni rivojlantirish usullari yoritiladi. Improvizatsiya aktyorning sahnada erkin harakat qilishi, vaziyatni tez anglab, tabiiy va ishonarli ijro ko'rsatishi uchun muhim vosita hisoblanadi. Maqolada improvizatsiya aktyorning psixologik tayyorgarligi, ijodiy fikrlashi va sahna madaniyati bilan bevosita bog'liqligi misollar asosida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Improvizatsiya, aktyorlik mahorati, sahna erkinligi, ijodkorlik, spontan ijro, emotsiya, "ha va..." qoidasi, sahna muloqoti, obraz, teatr.

Albatta! Quyida siz so'ragan "Improvizatsiya san'ati: aktyorlikda erkinlik va ijodkorlik" mavzusi kengaytirilgan, uzun gaplar bilan, batafsil va mazmunli maqola ko'rinishida yozib berildi.

Aktyorlik san'ati inson ruhiyatining eng nozik qatlamlarini sahna yoki ekran orqali namoyon qila oladigan murakkab va mas'uliyatli ijodiy jarayon bo'lib, unda aktyor nafaqat o'ziga berilgan matnni yodlab, belgilangan harakatlarni bajargan holda rolni ijro etadi, balki u tomoshabinni ishonтира oladigan darajada obrazning ichki dunyosiga kirib boradi, uning fikrlash uslubi, hissiy holati, maqsadi, qarashlari va hayotiy tajribasini o'zida his qiladi hamda bularning barchasini tabiiy, jonli va ishonchli tarzda ko'rsata olishi bilan san'atkor sifatida shakllanadi.

Shu ma'noda, aktyorlik jarayonida eng ko'p talab qilinadigan va aktyorning ijrosini haqiqiy san'at darajasiga olib chiqadigan vositalardan biri bu — improvizatsiya bo'lib, u aktyorga sahnada erkin bo'lish, kutilmagan holatlardan chiqib ketish, hamkasb aktyorlar bilan bir butun jamoa sifatida ishlash, vaziyatning ichki mantiqini buzmasdan uni davom ettirish va eng muhimi, tomoshabinga "bu sahna hozir, shu daqiqada yashayapti" degan tuyg'uni bera olish imkoniyatini yaratadi.

Improvizatsiya deganda, aktyorning sahna yoki ijro jarayonida oldindan to'liq yozib qo'yilmagan, aniq belgilangan matn yoki qat'iy reja bo'lmagan holatda ham vaziyatni to'g'ri anglab, obrazga mos ravishda fikrlab, so'zlab va harakat qilib, sahna voqeasini tabiiy davom ettira olishi tushuniladi, ya'ni improvizatsiya aktyorning ichki sezgisi, tajribasi, mantiqiy fikrlashi va emotsional holatni boshqarish qobiliyatiga tayanadigan ijodiy jarayon bo'lib, u oddiy "o'ylab topib gapirish" emas, balki sahna qonunlariga mos ravishda obrazning xarakterini saqlagan holda, vaziyatning ruhini buzmasdan, o'z vaqtida to'g'ri yechim topa olish san'atidir.

Ko'pchilik improvizatsiyani "tayyorgarliksiz gapirish" yoki "xohlagancha harakat qilish" deb tushinishi mumkin, ammo aslida improvizatsiya juda katta ichki tayyorgarlik, sahna madaniyati, kuzatuvchanlik va ijodiy intizomni talab qiladi, chunki aktyor sahnada

Date: 17th January-2026

har qanday erkinlikni ham ma'lum chegarada, ya'ni asarning g'oyasi, sahnaning vazifasi va obrazning ichki mantiqiga mos holda amalga oshirishi lozim bo'ladi.

Improvizatsiya aktyorlik san'atida shunchaki qo'shimcha usul emas, balki aktyorning professional darajasini belgilab beradigan asosiy ko'nikmalardan biri hisoblanadi, chunki u aktyorga sahnada jonli bo'lish, o'zini erkin his qilish, hamkasbining harakatini to'g'ri qabul qilish, tomoshabinning reaksiyasini sezish va sahnadagi vaziyatni ichki energiya bilan to'ldirish imkonini beradi.

Masalan, teatr sahnasida yoki jonli chiqishlarda ba'zan aktyor matnni unutib qo'yishi, sahna rekviziti sinib qolishi, musiqiy fon vaqtida qo'yilmasligi, yorug'lik kechikishi yoki boshqa aktyor tasodifan noto'g'ri gapirib yuborishi mumkin, bunday holatlarda esa improvizatsiya aktyorga sahnani to'xtatib qo'ymasdan, vaziyatni "sindirib yubormasdan", aksincha, uni yanada tabiiy ko'rsatib, tomoshabin sezmaydigan darajada yumshoq tarzda davom ettirish imkoniyatini yaratadi.

Shuningdek, improvizatsiya aktyorlar o'rtasidagi muloqotni mustahkamlaydi, chunki improvizatsiya qilayotgan aktyor doimo hamkasbining ko'z qarashi, tana harakati, intonatsiyasi va sahnadagi kayfiyatini his qilib turadi, bu esa sahnada haqiqiy hamkorlik muhitini yaratib, ijroni yanada jonli va ta'sirchan qiladi.

Aktyorlikda eng muhim talab — bu tabiiylik bo'lib, tomoshabin sahnada ko'rayotgan voqeani "sun'iy o'yin" sifatida emas, balki "haqiqiy hayot"ning bir parchasi sifatida qabul qilishi kerak, shuning uchun aktyor har bir gapni va har bir harakatni jonli holatda, vaziyatga mos, ichki mantiq bilan bajarishi zarur bo'ladi.

Agar aktyor faqat yodlangan matnni bir xil ohangda aytib, belgilangan harakatlarni takrorlayversa, tomoshabinda ijro "sovuq" va "quruq" ko'rinishi mumkin, lekin improvizatsiya aktyorga har bir sahnani qayta his qilish, vaziyatni har safar yangidan yashash, o'zining ichki energiyasini sahnaga chiqarish imkonini berib, natijada ijro tomoshabin uchun qiziqarli, hayotiy va ishonchli bo'lib ko'rinadi.

Improvizatsiya ayniqsa dramatik sahnalarda juda muhim, chunki bunday sahnalarda aktyor faqat so'z bilan emas, balki sukut, ko'z qarashi, tana harakati, nafas olish ritmi va ichki pauza orqali ham obrazning ruhiy holatini ko'rsatishi kerak bo'ladi, improvizatsiya esa aktyorga ana shu nozik jihatlarni his qilib, vaziyatga mos tarzda topa olishga yordam beradi.

Improvizatsiyada eng muhim qoida sifatida ko'pincha "Ha va..." (Yes, and...) prinsipi tilga olinadi, chunki bu qoida aktyorlar o'rtasidagi sahna muloqotini buzmasdan davom ettirishga xizmat qiladi, ya'ni bir aktyor sahnada qandaydir vaziyat yoki fikrni bildirsa, ikkinchi aktyor uni rad etib, "yo'q, unday emas" demasdan, aksincha, uni qabul qilib, unga yangi mazmun qo'shib davom ettirishi kerak bo'ladi.

Masalan, bir aktyor "biz hozir samolyotdamiz" desa, ikkinchi aktyor "yo'q, bu avtobus" deb rad etsa, sahna mantiqi buziladi va tomoshabin ham chalkashib qoladi, lekin ikkinchi aktyor "ha, va samolyot juda baland uchaypti, men biroz qo'rqapman" desa, sahna tabiiy davom etadi va ijro yanada jonlanadi.

Date: 17th January-2026

Bundan tashqari, improvizatsiyada tinglash madaniyati ham juda muhim bo'lib, aktyor sahnada faqat gapirishga emas, balki hamkasbini tinglashga, uning so'ziga javob topishga, vaziyatni his qilishga o'rganishi kerak, chunki improvizatsiya faqat bir kishining "gap topishi" emas, balki bir guruh aktyorlarning o'zaro uyg'un ijodiy jarayonidir.

Improvizatsiya bir nechta ko'rinishlarda uchraydi va har biri aktyorlik mahoratini rivojlantirishda o'ziga xos ahamiyatga ega.

Birinchidan, erkin improvizatsiya mavjud bo'lib, bunda aktyorlar hech qanday oldindan tayyor ssenariysiz sahnada vaziyat yaratadilar, bu ko'proq treninglarda, ijodiy mashg'ulotlarda va aktyorlik darslarida qo'llaniladi, chunki u aktyorning fantaziyasini ochadi, ichki qo'rquvni kamaytiradi va erkin fikrlashga o'rgatadi.

Ikkinchidan, cheklangan improvizatsiya bo'lib, bunda mavzu yoki vaziyat beriladi, masalan "bozorda bahslashib qolgan ikki odam" yoki "imtihonga kechikkan talaba", ammo dialoglar oldindan yozilmaydi, aktyorlar esa vaziyatga mos ravishda gap topib, sahnani jonli qilib ijro etadilar.

Uchinchidan, obrazli improvizatsiya mavjud bo'lib, bunda aktyor ma'lum xarakterga kirib improvizatsiya qiladi, masalan u "jahldor ota", "quvnoq do'st", "shubhali inson" yoki "qo'rquq bola" obrazida vaziyatga mos harakat qiladi, bu esa aktyorning xarakter yaratish qobiliyatini kuchaytiradi.

To'rtinchidan, komedik improvizatsiya ko'proq kulgi va yengil kayfiyat yaratishga xizmat qiladi, bunda aktyorlar kutilmagan vaziyatlardan qiziqarli chiqish yo'llarini topib, tomoshabinni kuldirishga harakat qiladilar, ammo bunda ham sahna madaniyati va vaziyat mantiqi saqlanishi juda muhim bo'ladi.

Improvizatsiya ko'nikmasi tug'ma iste'dod bo'lishi mumkin, lekin u albatta muntazam mashq va tajriba orqali rivojlanadi, shu sababli aktyorlar treninglarda turli amaliy mashqlarni bajaradilar va bu mashqlar ularning erkinligini, tezkor fikrlashini hamda sahnadagi tabiiyligini oshiradi.

Masalan, "bir so'zli hikoya" mashqida guruhdagi har bir aktyor navbat bilan faqat bitta so'z aytib, umumiy hikoya yaratadi, bu mashq aktyorni hamkorlikka, tez fikrlashga va vaziyatni davom ettirishga o'rgatadi.

Yana bir mashq — "ko'rinmas buyum" mashqi bo'lib, bunda aktyor qo'lida ko'rinmas buyumni ushlab turgandek harakat qiladi, masalan choynakdan choy quyadi yoki telefon bilan gaplashadi, boshqalar esa bu buyumni topishga harakat qiladi, bu esa aktyorning tasavvurini kuchaytiradi va sahnadagi harakatni aniq qilishga yordam beradi.

Shuningdek, "kayfiyatni almashtirish" mashqida aktyor bir xil vaziyatni turli hissiy holatlarda ijro etadi, masalan birinchi marta quvonch bilan, keyingi safar g'azab bilan, undan keyin qo'rquv bilan, bu esa aktyorning emotsiyalarni boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

Improvizatsiya faqat sahnada foydali bo'lib qolmay, aktyorning shaxsiy rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi, chunki improvizatsiya bilan shug'ullangan inson o'ziga ishonchli bo'lib boradi, muloqotda erkinlashadi, nutqi ravonlashadi, stressli

Date: 17th January-2026

vaziyatlarda tez yechim topa oladi va hayotiy muammolarga ijodiy yondashishni o'rganadi.

Improvizatsiya aktyorda qo'rquvni kamaytiradi, chunki u sahnada xato qilishdan cho'chimay qo'yadi, o'zini erkin tutishni o'rganadi va har qanday vaziyatni imkoniyat sifatida ko'ra boshlaydi, natijada uning ijrosi ham yanada jonli, tabiiy va ta'sirchan bo'ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, improvizatsiya san'ati aktyorlik mahoratining ajralmas va eng muhim qismi bo'lib, u aktyorga sahnada erkin bo'lish, tabiiy ijro ko'rsatish, hamkasb aktyorlar bilan uyg'un ishlash, kutilmagan vaziyatlarda sahnani "qutqarib qolish" va tomoshabinni ishonтира oladigan darajada jonli obraz yaratish imkoniyatini beradi, shuning uchun har bir aktyor improvizatsiya ko'nikmasini muntazam ravishda mashq qilib, o'z ijodiy imkoniyatlarini kengaytirib borishi zarur.

Improvizatsiya aktyor uchun nafaqat kasbiy mahorat, balki sahnada yashash, tomoshabin bilan ruhiy aloqa o'rnatish va san'atning haqiqiy kuchini namoyon etish vositasi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. K. Stanislavskiy — "Aktyorning o'z ustida ishlashi"
2. Viola Spolin — "Improvisation for the Theater"
3. Keith Johnstone — "Impro: Improvisation and the Theatre"
4. Teatr pedagogikasi va sahna san'ati bo'yicha metodik qo'llanmalar

